

# İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1946)

Abdussamed GEÇER\*

## Sunuş

İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği tarafından hazırlanarak İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderilen, siyasi ve iktisadi konular başta olmak üzere Türkiye'de bir yıl içerisinde yaşanan gelişmeleri ele alan yıllık raporlar Türkiye hakkında önemli bilgi ve değerlendirmeler içermektedir. Her yıl hazırlanan bu raporlar üzerinde şimdiye hatırı sayılı miktarda çalışma yapıldı. Bu çalışmalar genel olarak iki temel gruba ayrılabilir ki bunlardan ilki, yıllık raporlarda yer alan bir mesele etrafında değerlendirmeler yapılarak telif mahiyeti kazandırılan veya kazandırılmaya çalışılan eserlerden oluşmaktadır.<sup>1</sup> Diğer grupta

Metin Çevirisi/Text Translation

\* Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi,  
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi  
Bölümü, İstanbul/Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-5706-5911

E-posta/E-mail: abdussamed.gecer@sbu.  
edu.tr

10.5281/zenodo.18011674

- 1 Yonca Anzerlioğlu, 'İngiliz Büyükelçilik Yıllık Raporlarında Türkiye (1939-1941)', *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* sy. 15 (2007), 177-89; Dilek Yiğit Yüksel, 'İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye'de Demokrat Parti (1954-1957)', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* sy. 79 (2011), 97-130; Mustafa Edip Çelik, 'İngiliz Büyükelçilik Yıllık Raporlarında Türk Dış Politikası (1933-1937)', *Tarih ve Gelecek Dergisi* C. 3, sy. 2 (2017), 25-43; Feyza Kurnaz Şahin, 'İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Balkan

ise Ali Satan<sup>2</sup> ve Murat Kasapsaraçoğlu<sup>3</sup> tarafından derlenen ve/veya çevrilen çalışmalar bulunmaktadır. Söz konusu yıllık raporlar, İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği'nin Türkiye'nin iç siyaseti, dış ilişkileri ve iktisadi hayatına dair yapılan değerlendirmeleri içermektedir. Bu raporlar, İngiliz diplomatların Türkiye'deki gelişmeleri nasıl okuduklarına dair ufuk açıcı bakış açıları sunmanın yanı sıra herhangi bir çalışmaya konu olmamış ya da gün yüzüne çıkmamış meselelere de işaret etmesi bakımından, sorulacak yeni soruların ve bu soruları cevaplamaya yönelik yapılacak çalışmaların muharrik unsuru olma potansiyeline sahiptir.

1946 yılına ait yıllık rapor, İngiliz Ulusal Arşivi kataloğunda FO 371/67305B referansı ile bulunmakta ve yine bu rapora, FO 424/287 referans koduyla arşivlenen ve Türkiye ile ilgili çeşitli yazışmaları içeren *Correspondence Respecting Turkey, Part 1 (January to December 1947)* başlıklı matbu cilt içerisindeki 18. ve 34. sayfalar arasında ulaşılabilir. 1946 yılı yıllık raporunda, Çalışma Bakanlığı'nın kuruluşu ve bu bakanlığın faaliyetlerinin başlaması için İngiliz uzmanlardan teknik destek alınması, Japonya'nın Türkiye'deki diplomatik temsili meselesi, Ankara'daki Japon ve Alman Büyükelçilik binalarındaki arşivlerde yapılan aramalar, Alman mülklerine el konulması ve bunların geleceği, Türkiye ile İngiltere arasında havacılık alanındaki ilişkiler, Fener Rum Patrikhanesi, Türkiye'nin Arap ülkeleri, Yunanistan ve Sovyetler Birliği ile ilişkileri, Demokrat Parti'nin kuruluşu ve bu partiye Sovyetler Birliği tarafından verilen destek iddiaları,

Savaşları ve Türkiye (1912-1913)', *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 5, sy. 10 (2018), 286-307; Orhan Turan, 'II. Meşrutiyet'in İlanına İlişkin İngiliz Büyükelçiliğinin Değerlendirmeleri', *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 60 (2018), 65-86; Orhan Turan, 'İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther'in Gözünden Osmanlı Devleti'nin Dış İlişkileri (1908-1909)', *Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 63 (2018), 343-63; Yasin Coşkun, 'İngiliz Büyükelçilik Raporlarında 1931 Genel Seçimleri ve Türkiye'de Siyasal Hayat', 10. *Uluslararası Atatürk Kongresi*, ed. Erdem Ünlen, C. 3 (Atatürk Araştırma Merkezi, 2024).

2 Ali Satan, ed., *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1920)*, çev. Burak Özsöz (Tarihçi Kitabevi, 2010); Satan, ed., *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1921)*, çev. Sevtap Demirci (Tarihçi Kitabevi, 2011); Satan, ed., *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1922)*, çev. Ayşegül Angı (Tarihçi Kitabevi, 2011); Satan, ed., *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1923)*, çev. Sevtap Demirci (Tarihçi Kitabevi, 2012); Satan, ed., *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1924)*, çev. Nilgün Engin (Tarihçi Kitabevi, 2013).

3 Murat Kasapsaraçoğlu, ed., *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye, 1950-1960* (Libra Kitap, 2015).

1946 genel seçimlerinin yapılması ve seçimlerle ilgili ortaya atılan sayıalar, Demokrat Partililerin meclisteki muhalefeti, Boğazlar rejimiyle ilgili Sovyet talepleri karşısında Türkiye ile müttefiklerinin yürüttüğü politikalar, olağanüstü askerî durumun sürdürülmesi ve bunun bütçe üzerindeki etkileri, komünist faaliyetler, dış ticaret, devalüasyon, bütçe ve mali tablo, Merkez Bankası rezervleri, Türkiye'de faaliyet gösteren İngiliz şirketlerinin şikayetçi oldukları konular ve İngiltere'nin Türkiye'den satın aldığı tarım ürünleri gibi birçok mesele detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

### Türkiye Hakkında Yıllık Rapor, 1946

Sir D. Kelly'den<sup>4</sup> Bay Bevin'e<sup>5</sup> (13 Şubat'ta alındı)

Ankara,  
4 Şubat 1947

Efendim,

1946 yılında Türkiye'de meydana gelen olayların bir değerlendirmesini size iletmekten onur duyuyorum.

2. Raporun hazırlanmasındaki yardımları için Majestelerinin Büyükelçiliği Birinci Sekreterleri Bay Haigh ile Bay Reed'e ve İktisat Bölümü Ticaret Müşavirine müteşekkirim.

DAVID V. KELLY

No. 8'de Mahfuzdur

*Türkiye Hakkında Yıllık Rapor, 1946*

1946 yılının ilk ayları, Türkiye için olaysız geçti ve ülkenin ne iç gelişmelerini ne de dış ilişkilerini etkileyecek bir hadise yaşandı. Ancak, havada bir beklenti duygusu vardı ve aylar geçtikçe görüldü ki kışın ve ilkbaharın ilk günleri, bir önceki yıl başlamış olan hareketlerin yavaş yavaş güç topladığı ve yaz aylarında muhtemelen bir krizin doğmasına sebep olacak bir kuluçka dönemi idi. Yaz mevsimi ülke

<sup>4</sup> David Kelly, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi.

<sup>5</sup> Ernest Bevin, İngiltere Dışişleri Bakanı.

için, Türkiye Cumhuriyeti'nin bildiği ilk serbest seçimlerin Temmuz ayında yapılmasıyla ve Rusların boğazlar üzerindeki taleplerini yoğunlaştırmasıyla, hem iç yapısı hem de dış dünya ile ilişkileri açısından tam anlamıyla bir sınav dönemi oldu.

2. Ocak ayında, bir önceki yaz kabul edilen bir yasa uyarınca, Dr. Sadi Irmak başkanlığında, çalışma koşullarını düzenlemek, işçilerin yaşam standartlarını yükseltmek, işverenlerle çalışanlar arasındaki ilişkileri milli çıkarlar doğrultusunda koordine etmek ve milli dayanışmayı sürdürmek amacıyla bir Çalışma Bakanlığı kuruldu. Türk Hükûmeti, yeni Bakanlığın kendi ayakları üzerinde durabilmesi için İngiliz Çalışma Bakanlığı'ndan iki üst düzey yetkilinin desteğini talep etti ve sosyal tazminat konusunda uzman olan Lefebure ve genel politika ve endüstriyel ilişkiler konularında müşavirlik yapan Stevens yılın başlarında Ankara'ya gelerek Türk Hükûmeti ile sözleşmeler imzaladı. Türk sanayisinin yüzde 75'inin devlet kontrolünde olması nedeniyle, işgücü örgütlenmesine ilişkin sorunlar çoğu batı ülkesindekinden oldukça farklıdır. Türkiye'de sendika yok; ancak Çalışma Bakanlığı, amaçları üyelerinin çıkarlarını geliştirmek, temsil etmek ve iş uyuşmazlık durumlarında danışma organı olarak hareket etmek olarak belirlenen geçici işçi dernekleri ve işçi federasyonlarının örgütlenmesi için bir yasa taslağı hazırladı. Bu örgütlere üyelik tamamen gönüllülüğe dayanacak; Çalışma Bakanı'nın özel yetkisi olmaksızın siyasi meselelerle ilgilenmelerine ve yabancı derneklere üye olmalarına izin verilmeyecektir.

3. Ocak ayında Ankara'daki Japon Büyükelçiliği ve İstanbul'daki konsolosluk personelinin ülkelerine geri gönderilmesi için düzenlemeler yapıldı ve Hayfa'ya gitmek üzere trenle yola çıktıklarında Japon binaları İngiliz, Amerikan Çin ve Sovyet Büyükelçilikleri tarafından devralındı. Beklenildiği gibi, arşivlerde ilgi çekici hiçbir şey bulunmadı; zira Japonlar, uzun süren gözetim süresi boyunca, tehlike yaratabilecek materyalleri yok etmek için yeterli zamana sahipti. Ankara'daki binaların kira sözleşmeleri feshedildi ve Japonya'nın Türkiye'deki menfaatlerinin korunması İsveç Elçiliği'nin sorumluluğunda kaldı.

4. Türk Hükûmeti ile ülkelere dönmeyi reddeden ve Amerikan otoritelerinin isteği üzerine İngiliz ve Türk hükûmetleri tarafından

gözetim altında tutulan otuz kadar Alman memur ve sivilin iadesi için de düzenlemeler yapıldı. Ocak ayında İngiliz, Amerikan ve Fransız uzmanlar tarafından Alman arşivleri de incelendi; dişe dokunur hiçbir şey bulunamadı.

5. Türk Hükûmetinin, Almanya'daki mal varlıkları ve Türk vatandaşlarının çıkarlarını tazmin etmek için Türkiye'de ele geçirebileceği bu tür varlıkları kullanmayı planladığı açığa çıkmasına rağmen Alman varlıklarının elden çıkarılması meselesi muallakta kaldı. Bu tutum, raporumuzun ticaret bölümünde ele alınan Türkiye'nin Dünya Bankası ile ilişkileri meselesinde etkili olmuştur.

6. Rusların, 1945'te Potsdam'da Molotov tarafından yapılan ve Türkiye'deki Alman varlıklarını kapsayan feragatin Alman resmî binalarını da içerdiğini kabul etmeyi reddetmeleri, Türkiye'deki Alman diplomatik ve konsolosluk binalarının tasfiye edilmesini engelledi.

7. Birleşik Krallık ile Türkiye arasında düzenli uçuşların başlatılmasını öngören bir İngiliz-Türk Havacılık anlaşması, 12 Şubat'ta Ankara'da imzalandı. Aynı gün bir de Türk-Amerikan Havacılık anlaşması imzalandı. Daha sonra, 26 Haziran ve 12 Ekim'de sırasıyla İsveç ve Fransa hükûmetleriyle benzer havacılık anlaşmaları yapıldı. Birleşik Krallık ile Türkiye arasında, British European Airways tarafından yürütülen doğrudan ticari uçuşlar, Eylül ayında başlatıldı.

8. Patrik Benjamin'in Şubat ayında ölmesi ve patrikliğe Kalkedon Metropolitisi Maximos'un seçilmesi Türk Hükûmetine Fener'e karşı iyi niyetini gösterme fırsatı sundu. Müteveffa patriğin cenazesi ve yeni patriğin seçimi sırasında hususi nezaket gösterildi ki bu durum, Ortodoks çevrelerce, Türk Hükûmetinin Fener'e yönelik politikası hakkında Sovyet Hükûmetine söz söyleme fırsatı vermeme endişesinin ciddi bir göstergesi olarak tefsir edildi. Maximos'un Sovyetlere sempati duyduğuna dair seçimden önce ortaya çıkan dedikodular asılsız görünmektedir ve gerçekte kendisi, esasında, tutkulu bir *Helenofildir*. Maalesef, yılın sonuna doğru, İsviçre'de tedavi görmesi tavsiyesinde bulunulmasına neden olan melankoli nöbetlerinin kurbanı oldu. Hastalığın tedaviye yanıt vermemesi durumunda yeni bir seçimin gerekli olacağı ve Patrik'in de halihazırda istifa etmeye karar verdiği söylenmekteydi. Başpsikopos Tula'nın da dahil olduğu ve uzun zamandır beklenen bir Rus Ortodoks Kilisesi heyeti Aralık

ayının sonuna kadar Fener'e ulaşamamıştı. Rus Ortodoks Kilisesi'ni kontrol eden yetkililerin, artık İstanbul Patrikliği'ni görmezden gelecek ve yalnız bırakarak patrikliği itibarsızlaştırıp, nihayetinde liderliğin Moskova Patrikliği'ne geçmesi için çalıştıklarına dair birçok işaret bulunmaktadır.

9. Bu yıl, Türkiye'nin Arap komşuları ile ilişkilerinde genel bir iyileşmeye tanıklık etti. 29 Mart'ta Nuri Said Paşa'nın Ankara ziyareti sırasında, Türkiye ile Irak arasında, iade sözleşmesi ve adli destek sözleşmesi ile dostluk ve iyi komşuluk antlaşması imzalandı. Bu antlaşmalar imzalanana kadar hatırı sayılır miktarda zorluk ve kargaşa yaşandı. Antlaşma, akit tarafların 1926 antlaşmasında tanımlandığı üzere, karşılıklı toprak bütünlüklerine ve ortak sınırlara saygı göstermeyi taahhüt ettikleri bir madde içeriyordu. Bağdat'ın siyasi ruha sahip herhangi bir anlaşmanın imzalanmasına karşı çıkmasına rağmen Nuri Paşa, hükûmetinin talimatlarını görmezden gelmek gibi basit bir yolla siyasi maddenin anlaşmaya dahil edilmesinde başarılı oldu. Ardından Irak Hükûmeti, Nuri Paşa'nın tam yetkisi olmadan imzalamış olmasına rağmen anlaşmayı kabul etmeye karar verdi. Irak'ın Filistin konusunda Türk desteğini alma çabaları ise Türklerin bu meseleyle dahil olmak istememeleri nedeniyle başarısız oldu.

10. Mart ayının başında Türkiye ile Suriye ve Lübnan ile diplomatik ilişkiler kurdu ve Cumhurbaşkanı İnönü'nün daveti üzerine Lübnan Cumhurbaşkanı, eşi, Başbakan, Savunma Bakanı ve Meclis Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Haziran ayında Ankara'ya geldi. Ziyaret tam anlamıyla bir nezaket ziyareti olsa da vize düzenlemelerini, vatandaşlık seçimi (Lozan Antlaşması'ndan bu yana beklemede kalan) ve Türkiye ile Lübnan vatandaşlarının buralarda sahip oldukları mülkler hakkında görüşme fırsatı yakalandı. Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri'nin Aralık ayında Amman seyahati sırasında Beyrut'a yaptığı ziyaret bu konuların daha derinlemesine müzakere edilmesi için fırsat yarattı.

11. Feridun Cemal Erkin'in Amman ziyaretinin amacı Kral Abdullah'a yeni yılın başlarında Türkiye'yi ziyaret etmesi için bir davet sunmaktı ki bu davet kabul edildi. Bu ziyaretle ilgili ilk girişim Kral'ın kendisi tarafından yapıldı ve Erkin'in seyahatiyle ilgili haberler, Suriye'nin Hatay ile ilgili taleplerine zarar verecek şekilde Büyük Suriye

Projesi lehine Türk desteğinin istenmiş olabileceğinden şüphelenilen Suriye ve Lübnan'da bazı huzursuzluklara sebep oldu.

12. Diplomatik temsilcilerin değişimine rağmen Suriye ile ilişkiler, Hatay sorunu dolayısıyla, Lübnan ile olan ilişkilere nazaran daha az samimiydi. Ekim ayında Suriye gazetesi *El-Cumhuriye* tarafından Hasan Saka'ya atfedilen bir demeçte kendisinin Türkiye ile Irak'ın zaten bir ittifak kurduğunu ve Türkiye'nin Suriye, Mısır ve Filistin ile benzer anlaşmalar imzalamayı umduğunu söylemesi, Ankara'daki Suriye diplomatik temsilcisinin, Türkiye-Suriye yakınlaşmasından yana olduğuna fakat Hatay ile Türkiye'deki Suriye mülkleri meselelerinin o ana kadar resmî bir anlaşmaya ulaşılmasını engellediğine dair bir beyanatta bulunmasına neden oldu.

13. Türkiye, İngiltere ile Mısır arasındaki anlaşmanın yenilenmesi için yapılan müzakereleri ilgiyle izledi ve Türk Hükûmetinin, İngiliz askerlerinin Mısır'dan çıkması beklentisini endişeyle karşıladığına dair Kahire basınında çıkan bir haber, Kahire'de bir takım düşmanca yorumlara neden oldu. Daha sonra Kahire'deki Türk diplomatik temsilcisi tarafından dile getirilen Türkiye-Mısır ilişkilerinin daha net bir zemine oturtulması önerisi, evvela Majestelerinin Hükûmeti ile müzakerelerin sonuçlandırılması gerektiğini ve ancak bundan sonra Türkiye ile adli ve ticari konular başta olmak üzere, askeri bir ittifak hariç, her türlü anlaşmayı memnuniyetle karşılayacağını dile getiren Sıdkı Paşa tarafından iyi karşılandı. Eylül ayında Mısır Kralı tarafından Mersin'e gayri resmî ve beklenmedik bir ziyaret gerçekleştirildi. Majesteleri, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri tarafından karşılandı. Ziyaretin kısa vadede herhangi bir siyasi neticesi olmasa da Kral, Mısır'ın Türkiye'deki diplomatik temsilcisine, bu ziyaretin, mümkün olan en kısa süre içerisinde yapmak istediği resmî ziyaretin bir göstergesi olarak bilinçli bir jest olduğunu söyledi; ve Türk Hükûmeti, söz konusu ziyaretin Mayıs ya da Haziran ayında gerçekleşmesini bekliyor.

14. Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler Meis, Sömbeki ve İstanköy adalarının Oniki Adaların geri kalanıyla birlikte Yunanistan'a bırakılmasının Türklerde yarattığı hayal kırıklığına rağmen, iki ülkeye yönelik ortak Sovyet tehdidi sebebiyle yakın ve dostane bir şekilde sürdü. Türk Hükûmeti bu karardan duyduğu üzüntüyü dile getirse de kararı letafetle karşıladı.

15. Sonbaharda bir grup Yunan gazeteci Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirdiler ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından Ankara ve İstanbul'da samimi bir şekilde ağırlandılar. Yunanistan'a döndükten sonra heyetten birinin ve heyette bulunmayan başka diğer gazetecilerin Türk makamlarının Rumlara yönelik uygulamalarını eleştiren yazılar yazmaları Türk-Yunan ilişkilerinde gerginliğe neden oldu. Bu yazılar, Türk basınında suçlayıcı yazıların çıkmasına neden oldu ve mesele ancak, Yunan gazeteci grubu tarafından yazılan ve meseleye konu yazıların, Yunanistan'daki komünist etkisinin bir sonucu olarak yazıldığı suçlamasında bulunan bir makalenin yazılmasıyla kapandı. Bulgar Dimitrov'un, Bulgaristan'ın Ege'de bir çıkışa sahip olması gerektiğine dair açıklamasının ardından, Makedonya'daki gerilla savaşının Batı Trakya'ya yayılmasıyla Türklerin endişesi arttı. Bunun üzerine Türk basınında, Türk Pomakların Bulgar ve Yunan komünistlerin ellerinde çektiği acıları anlatan bir dizi yazı yayınlandı.

16. İç politikada yeni yıl, Demokrat Parti adında yeni bir siyasi organizasyon kurulduğunun ilanıyla başladı. Parti tüzüğü, Kemalizmin altı ok ilkelerine (cumhuriyetçilik, milliyetçilik, demokrasi<sup>6</sup>, devletçilik, laiklik ve devrimcilik) tam sadakatini vurguluyor ve yıkıcı görüşlere sahip kimselerin partiye katılımını yasaklıyordu. Cumhuriyet Halk Partisi'ne kıyasla yeni parti, özel teşebbüs için daha geniş bir faaliyet alanı sağlanması ve iktisadi devletçiliğin sınırlandırılması eğilimindeydi. Aynı zamanda parti, yüksek yaşam maliyetlerine karşı mücadele niyetini beyan etmekteydi. Ancak temelde, bu yeni partinin programı rakiplerinininkinden çok az farklıydı. 30'lu yıllardaki görev süresi boyunca, ilginç bir şekilde, devlet teşebbüsünün destekçisi olan eski başbakanlardan Celal Bayar, gizli oylama ile parti başkanlığına seçildi. Fuat Köprülü (17. Yüzyıldaki meşhur Sadrazamın soyundan), Adnan Menderes ve daha sonra iç politika ve iktisat politikalarına yönelik açık muhalefeti nedeniyle Cumhuriyet Halk Partisi'nden ihraç edilen Hikmet Bayur, önde gelen destekçileri arasındaydı. Yeni parti, propaganda sorumlusu olarak Ahmet Emin Yalman'ı derhal kazandığı için şanslıydı ki kendisi, siyaseten bağımsız

6 Burada halkçılık ilkesi kastedilmiştir.

olduğunu defalarca beyan etmesine rağmen, *Vatan* gazetesinin sütunlarını propaganda için partiye açtı. Kısa süre sonra sırasıyla *Tasvir* ve *Yeni Sabah* gazetelerinin editörü olan diğer iki “bağımsız” gazeteci, Ebuzziya ve Saraçoğlu, Yalman örneğini takip ederek Bayar'a geniş tanıtım ve basın desteği sağladı.

17. Demokrat Partililerin, kısıtlayıcı basın yasasının kaldırılması ve birinci derece seçimlerin getirilmesi gibi liberal anayasal reformları savunmalarının yanı sıra ekonomi politikalarında serbest teşebbüs ilkesinin önünün açılmasını savunması nedeniyle iş dünyasının çıkarlarına hitap ettiği kısa sürede ortaya çıktı. Bu sayede parti, güçlü iş çevrelerinin desteğini edindi ve Yalman gibi doktriner reformcular ile İstanbul ve İzmir'deki iktisadi gruplar arasında bir çeşit huzursuz ittifak kuruldu.

18. Parti programındaki ve yapısındaki bu ticari unsura rağmen (Sovyet büyükelçisinin Majestelerinin büyükelçisi ile yaptığı bir konuşmada dikkat çektiği üzere) parti, neredeyse kurulduğu ilk günden itibaren Moskova radyosu tarafından, Cumhuriyetçi tiranlığın zulmüne karşı mücadele eden hakiki demokrasi partisi olarak fantastik bir şekilde savunulur oldu. Bu destek kesinlikle hiçbir işe yaramadı ve muhtemelen Bayar'ın ülkedeki popülaritesine ciddi zarar vererek muhaliflerine etkili bir karşı propaganda imkânı sağladı; ne var ki Sovyet yorumcular ya bu durumun farkında değillerdi ya da bu gayri resmi muhalefetin, doğrudan bir yarar sağlamasa bile, hükûmetin prestijini bir şekilde zarara uğratacağını düşünüyorlardı. Dahası bu durum hükûmetin sınırlarını etkileyebilir ve yaz aylarında, doğrudan siyasi baskı uygulamadan önceki “yumuşama” sürecine yardımcı olabilirdi. Bu değerlendirmeler, Sovyet propagandacılarının muhalefeti itibarsızlaştırarak Türkiye'de parlamenter idarenin gelişimini engellemeyi amaçladıkları yönündeki görüşten daha muhtemel görünmektedir. Karalama kampanyası her hâlükârda devam etti ve ara sıra yaşanan duraklamalara rağmen karalamalar yaza doğru daha da şiddetlendi. Türkiye'deki tüm olaylar ister dış ister iç gelişmeler olsun ister önemli ister önemsiz olsun, Moskova radyosunun öfkeli, çoğu kez de rastgele saldırılarının malzemesi haline geldi.

19. Milli Kalkınma Partisi (Eksantrik bir milyonlar tarafından kurulan ve sonradan kendi destekçileri ile karmaşık davalara

sürüklenen bir oluşum) gibi diğer siyasi partiler ile sosyalist eğilimli bir iki küçük grup daha ortaya çıktı ve o dönem, 1947'den önce yapılması beklenmeyen seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi'ne meydan okumaya hazır olduklarını ilan ettiler. Ne var ki ülkede sadece Demokrat Parti'nin bir taban bulduğu ortaya çıktı, diğer gruplar ise unutulmaya yüz tuttu.

20. Yetkin bir muhalefetin oluşumu, ne olduğu tek seferde kavranabilen bir gelişmeydi: Kemalist devrimden bu yana, ya da en azından 1931'de Fethi Okyar'ın “resmî” muhalefet fiyaskosundan bu yana, Türk devlet yapısının hedefleri ve yapısı içerisinde çok önemli bir değişiklik. Bu, Türk tarihinde emsali bulunmayan ve Türk halkının tüm geleneklerine yabancı olan bir yenilikti. Yine de muhalefet gruplarının oluşumu, Cumhurbaşkanının bir önceki Kasım ayında Meclis'te yaptığı konuşmada, serbest ve doğrudan seçimlerin 1947 yılında yapılacağını söylediği konuşmasına doğrudan işaret eden bir yanıt nitelikteydi ve bu durum, Türklerin 1923'ten bu yana Batılı hükûmet ideallerine doğru kaydettiği ilerlemenin bir göstergesiydi. İdarenin bu tavizi vermesinin nedenleri karmaşıktı. Türkiye'yi dış dünyaya, özellikle Anglo-Sakson dünyaya Batı demokrasisini uygulayan bir ülke olarak sunma isteği ve aynı zamanda ülke içerisindeki reformist eğilimleri yatıştırma arzusu söz konusuydu; ancak en önemli etken, Cumhurbaşkanı'nın kendisinden sonra uygun bir halef olmadığı ve bu nedenle daha “anayasal” bir Cumhurbaşkanı altında devam edecek iki partili bir sistem hazırlaması gerektiği düşüncesi idi. Hükûmetin, uluslararası durumun bu kadar belirsiz, güçlü bir yönetime duyulan ihtiyacın bu kadar baskın olduğu bir dönemde böylesine önemli bir adımı atmaya hazır olması kayda değer bir cesaretin kanıtıydı. Cumhuriyet Halk Partililer yaz yaklaşırken bu tavizin akıllıca olup olmadığı ve tam olarak uygulanmasına izin verilip verilmeyeceği konusunda bazı şüpheler duymuş olsalar da Sovyet tehdidinden duyulan korku ve ülkenin sahip olduğu tüm beceri ve deneyimi kullanarak bu tehdide karşı koyma ihtiyacı her zaman zihinlerindeydi.

21. 10 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı Meclis'e, seçimlerin yaz mevsiminde gizli oy ve doğrudan seçim usulüyle gerçekleştirileceğini duyurdu. Bu karar Demokrat Partililer tarafından, hükûmetin teşkilatlanmalarını tamamlamadan seçimleri oldubittiye getirme manevrası olarak kınandı ve ilk başta seçimleri boykot etme tehdidinde

bulundular. 26 Mayıs'ta, seçimlerin bir provası olarak, ülke sathında belediye seçimleri yapıldı. Muhalefet partileri seçimlere katılmamaya karar verdiği için sonuçlar önceden belliydi. Fakat ciddi dayanakları olduğu anlaşılan birçok baskı ve usulsüzlük iddiası söz konusuydu. Bu sırada iktidar, Haziran ayında Meclisten alelacele geçirilen üç önemli yasa tasarısı hazırlamıştı. Bunların ilki, seçim kurulları sistemini kaldıran ve birinci dereceden gizli seçim yapılmasını öngören seçim yasasıydı. Bunların ikincisi, muhalefet partilerinin kurulmasının ardından gerekli hale gelen, eski ve oldukça baskıcı nitelikteki Dernekler Kanunu'nda yapılan önemli bir değişiklikti. Üçüncüsü ise hükûmete, yıkıcı etkileri olduğu iddiasıyla herhangi bir gazeteyi baskı altına alma imkânı veren Basın Kanunu'nda yapılan bir değişiklikti. Yasa değişikliği sansür yetkisini yürütmeden yargıya aktardı. Son iki yasa tasarısı, yapılan değişikliklerin hürriyet açısından yeterli olmadığı gerekçesiyle mecliste eleştirilmesine rağmen özgün halleriyle kabul edildi. Basın kanunu, seçimlerin ardından kurulan hükûmet tarafından sonbaharda, bu kez kısıtlayıcı bir biçimde, daha da değiştirildi.

22. Artık, 21 Temmuz'da yapılması kararlaştırılan genel seçimler için zemin hazırды. Muhalefet, teşkilatlanma ve propaganda konularında yerel makamlar tarafından yapılan engellemeler hakkında sert şikayetlerde bulunuyordu ve Cumhurbaşkanı İnönü, ilk kez açık eleştirilerin hedefi haline gelmişti. Demokrat Partililer, devlet başkanının, bilhassa seçim döneminde parti siyasetinin üzerinde konumlanması ve hiçbir siyasi partiye karşı ayrımcılık göstermemesi veya önyargılı olmaması gerektiği düşüncesiyle İnönü'ye hücum ettiler. Karakter ve gelenek dolayısıyla anayasal monark rolü kendisine hoş görünmeyen Cumhurbaşkanı, Temmuz ayı ortasında yaptığı bir radyo konuşmasında Cumhuriyet Halk Partisi'ni açıkça destekleyerek ve cumhurbaşkanının parti siyasetinin dışında kalması argümanını, özel yetkilerinin bulunmaması dolayısıyla meclis çoğunluğunun desteğine bağımlı olduğu gerekçesiyle çürüterek, bu meydan okumayı kabul etti. Bu dönemde Cumhurbaşkanı ve hükûmetin önde gelenleri, seçim kampanyası sırasında ülke genelinde Demokrat Parti'ye gösterilen ilgi üzerine endişeye kapıldı. Cumhurbaşkanı, gerçek bir serbest seçimde 465 sandalyeden 121'ini Demokrat Parti adaylarının elde edeceğine inanıyordu. Hükûmet, Cumhurbaşkanı'na gösterilen

şahsi bağıllık eksikliğinden ve Kurtuluş Savaşı kahramanı Mareşal Çakmak'ın hükûmet tarafından kendisine teklif edilen tüm onurlandırıcı teklifleri reddettikten sonra İstanbul'dan bağımsız aday olma niyetini ilan etmesinden dolayı daha da endişe içerisine girdi. Çakmak'ın adaylığı Demokrat Partililer tarafından çabucak benimsendi ve sözde bağımsız karakterine rağmen, Çakmak'ın prestiji ve popülaritesi ile İnönü'ye ciddi şekilde meydan okuyabilecek yegâne insan olduğu ve herhangi bir cumhurbaşkanlığı seçiminde adaylığının Demokrat Parti tarafından destekleneceği tüm çevreler tarafından kabul edilmekteydi.

23. Yaz boyunca, Tekel Bakanı, Genelkurmay Başkanı'nın ailesi, Ankara Valisi ve rejimle bağlantılı diğer önde gelen kişileri kapsayan bir dizi skandal patlak verdi bu skandallar yönetimin utancını daha da artırdı. Hükûmet için bir diğer endişe kaynağı, Celal Bayar tarafından uluslararası ilişkiler konusunda benimsenen kaçamak politika ile Türk-Sovyet ilişkileri ve Boğazlar gibi sorunlara karşı gösterdiği ilgisizlik oldu. Hükûmet basınında yayınlanan bir dizi kışkırtıcı yazı Celal Bayar'ı bu rahatsız edici mesafeli tavrından uzaklaştırmayı başaramadı ve hem Bayar hem de Çakmak, pozitif açıklamalar yapmak yerine nüfuzlarını öne çıkararak, dış ilişkileri kendileri idare etselerdi halihazırdaki açmazlardan kurtulmanın yolunu bulabilecekleri izlenimini vermekteydi. Ancak Demokrat Parti, Ağustos ayında Sovyet notası sunulduğunda, genel olarak Türkiye'nin egemenlik haklarıyla bağdaşmadığı düşüncesi etrafında Sovyet taleplerini kınayan bir bildiri yayınladı.

24. Seçim günü yaklaştıkça artan bir dizi olay ve polis müdahalesi iddialarına rağmen seçimler sakin bir şekilde gerçekleşti ve oy verme işlemleri her yerde sakin ve düzenliydi. Nihai sonuçlar 24 Temmuz'da duyuruldu ve sandalye dağılımı şu şekilde gerçekleşti: Cumhuriyet Halk Partisi 396, Demokrat Parti 62, bağımsızlar 7. Bu sonuçlar Bayar tarafından, sonuçlarla oynandığı ve özellikle nüfusun büyük çoğunluğunun Demokrat Parti lehine olduğu iyi bilinen Ankara ve İzmir'de ciddi usulsüzlüklerin yapıldığı şeklindeki açıklaması ile itirazla karşılandı. Esasında sonuçlar, İstanbul'daki Demokrat Parti zaferine rağmen (söylenene göre İstanbul Valisi adil bir seçim süreci yürütülmesi için ısrarcı olmuştu) Ankara ve İzmir'de bir tane bile Demokrat Partili adayın meclise giremediğini gösterdi. Diğer yandan

Demokratlar, önemli miktarda dolaylı kanıttan destek alarak, Ankara'daki seçimlerde partilerinin %80 oy alarak zafer kazandığını ve Cumhurbaşkanı'nın kendi bölgesinde Demokrat Parti listesindeki bir aday dışında tüm adaylardan daha az oy aldığını ileri sürdüler. Şüphesiz gerçeği tam olarak tespit etmek imkansızdı ve her iki tarafın abartılı değerlendirmelerine karşı hatırı sayılır ölçüde pay bırakmak gerekiyordu. Ancak elde edilebilen mevcut kanıtlar üzerinde yapılacak son bir analiz, her iki parti temsilcileri tarafından denetlenen seçim sürecinin genellikle adil olmasına rağmen, oyların yalnızca hükûmet, yani Cumhuriyet Halk Partisi temsilcilerinden oluşan seçim kurullarında sayıldığı, Ankara ve diğer yerlerde önemli usulsüzlükler yapılmış olabileceğini göstermekteydi. Dahası, özellikle Ankara örneğinde, usulsüzlüğün bizzat Cumhurbaşkanının talebi üzerine yapıldığı, çünkü başkent muhalifler tarafından baştan çıkarıldığı düşüncesinin gururunu incittiği iddia edildi. Dahası, sandalye dağılımı için Cumhurbaşkanı ve Bayar arasında yapılan dostane fakat şaibeli bir anlaşmanın son anda Saraçoğlu'nun entrikaları sebebiyle bozulduğu ileri sürüldü.

25. Eğer bu tahlil doğruysa hükûmet, müdahalesiyle hem ölçüsüz hem de basiretsiz olduğunu göstermiştir; zira tahrifatlar genel sonucu çok az değiştirmiştir ki bu da her halükârda Cumhuriyet Halk Partililere mecliste çok önemli bir çoğunluk sağlarken, sadece Demokrat Parti'ye değil, yurtdışındaki düşmanca propagandaya da gereksiz katkı sağlamıştır. En uygun koşullarda dahi otuz ya da kırk sandalyeden fazlasını elde etmeyi beklemeyen Demokrat Partililer doğal olarak, parti liderleri ve parti basını tarafından kendilerine büyük bir siyasi sahtekarlık olarak sunulan bu durum karşısında öfkelenmediler. İstanbul'daki yetkililer, muhalefet gazetelerinde ortaya çıkan suçlamaları ve ithamları sınırlandırmak için, olası bir savaş durumunda düzeni bozan yayınları askıya almak amacıyla hazırlanan yönetmeliği uygulamaya koydular. Başlıca Demokrat Partili gazeteler (*Vatan* ve *Tasvir*) bu yönetmeliğe aykırı davranmama konusunda dikkatliydi; ancak *Yeni Sabah* adındaki daha ufak bir yayın organı derhal geçici süreyle kapatıldı ve aylarca yayınlarına devam edemedi. Bu fırsat, küçük bir kripto-komünist yayın organı olan *Gerçek* adındaki haftalık derginin baskılanması için de kullanıldı.

26. Yeni meclis 5 Ağustos'ta toplandı ve meclisteki Cumhuriyet Halk Partisi çoğunluğu İsmet İnönü'yü yeniden Cumhurbaşkanı olarak seçti. Demokratlar ise oylarını, sonuçlar açıklandıktan sonra gösterişli bir şekilde çekip giden Mareşal Çakmak'tan yana kullandı. Hiç şüphesiz Cumhuriyet Halk Partililer tarafından Çakmak'a karşı bir denge unsuru olarak görülen emekli General Kazım Karabekir meclis başkanı seçildi. Demokrat Partili vekiller, kendisine duydukları kişisel düşmanlığı sergilemek için, onları bu işten vazgeçirmeye çalışan iyi niyetli araçların çabalarına rağmen, geleneklere aykırı bir şekilde, İsmet İnönü meclise geldiğinde ayağa kalkmayarak tepki göstermeyi uygun gördüler.

27. İki gün sonra açıklanan yeni kabine çok fazla taze kan içeriyordu. Önceki Başbakan Saraçoğlu kabineye dahil edilmedi ve yerine, daha önce Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri olan Recep Peker getirildi ve her yönden selefinden daha güçlü bir karakter olarak kabul edildi. Enerji ve inatçılığıyla bilinen bir adamdı ve bu saygınlığı, kısa süre içerisinde, İnönü'nün Başbakan'ın yetki alanında olan konulara müdahale etmesine izin vermediğine dair sağlam temellere dayanan bilgilerle kanıtlandı. Bakanlıklardan Dışişleri, Adalet, Çalışma ve Gümrük olmak üzere dördü hariç diğer hepsi yeni isimlere verildi. Eski Maliye Bakanı Sümer'in yerine, ki zaman zaman Dışişleri Bakanlığına da vekalet etmiş ve bizim açımızdan tatmin edici bir performans sergilememişti, yetenekli bir maliyeci olan Halit Nazmi Keşmir getirildi.

28. Yeni Başbakan, hiç zaman kaybetmeden Türkiye'nin, topraklarından feragat etmeden, Sovyetler Birliği ile dostane ilişkilerin yeniden başlamasının memnuniyetle karşılanması kaydıyla İngiliz ittifak ve dostluğunun, ABD ile birlikte, Türk politikasının değişmez temeli olarak kalacağı konusunda Majestelerinin Büyükelçisini temin etti. Başbakan aynı zamanda, imzacı devletlerin katılımı şartıyla Boğazlardaki Montrö rejiminde yapılacak bir tadilata hazır olacaktı. Peker, Hasan Saka'nın görevine devam etmesinin, yakın zamanda yaşanacak gelişmelerin ortaya koyacağı üzere, dış politikada değişikliğe gidilmeyeceğinin bir garantisi olduğunu ekledi. Yeni hükûmet, uluslararası ilişkilerdeki ilk sınavını kurulduğu günden birkaç gün sonra vermek zorunda kaldı.

29. Yılın ilk aylarında Türk-Sovyet ilişkileri önemli bir değişiklik olmadan ilerlemişti. Ocak ayında Londra'da bulunan Hasan Saka, Türk meselesini dışişleri bakanına sunma imkânı elde etti ve bakan kendisine yanıt olarak, Moskova'da Stalin'le yaptığı ve güven verici görünen görüşmeler hakkında bilgi vererek, İngiltere'nin konuya olan ilgisini teyit etti. Bir ay sonra ikinci bir görüşmede Türk Dışişleri Bakanı, Majestelerinin Hükûmetinin İngiliz-Türk ittifakını modern koşullara adapte etmeyi düşünüp düşünmediğini sordu. Bu öneri daha sonra Londra'daki Türk Büyükelçi tarafından, Dışişleri Bakanı'nın parlamentoda Majesteleri Hükûmetinin Türk ittifakına verdiği değeri teyit etmesine dair alternatif öneri içeren bir memorandum ile somutlaştırıldı. Dışişleri Bakanı bu öneriyi, Majestelerinin Hükûmeti İngiliz-Türk ittifakının prensiplerine önem verirken, ikinci alternatifin kendisine uygun görüldüğü, zira anlaşmanın tadili hakkında görüşmelerde bulunmadan önce BM'deki gelişmeleri gözlemlemek için daha fazla fırsata sahip olmayı dilediği sözleriyle yanıtladı. Alternatif öneriye karşılık olarak Dışişleri Bakanı 21 Şubat günü Avam Kamarası'nda dostane bir şekilde Türklerin talebini yerine getirdi ve bu Türk Hükûmeti tarafından memnuniyetle karşılandı.

30. Türkiye'nin doğusundaki illere yönelik Ermeni ve Gürcü iddialarına dair makalelerin basında yayınlanmasıyla ve radyo yayınları üzerinden sağanak halinde yapılan düşmanca propagandalarla Sovyet iddiaları sürekli olarak halkın ve hükûmetin önüne kondu. Bu kampanya, Türk gazetelerinde öfkeli yanıtlara sebebiyet verdi ve bunun sonucunda, iki ülke arasındaki resmî ilişkilerde bir iyileşme gerçekleşmesini zorlaştıracak ölçüde bir basın savaşı başladı. Ankara, İskenderun ve diğer yerlerde öğrenciler tarafından düzenlenen anti-komünist eylemler de yapıldı. Türklerin bu kontra atakları Ocak ayında Sovyet Büyükelçiliği tarafından protesto edilmişti ve Türk Hükûmeti, savaş boyunca müttefik meselelerinin açık destekçisi olan ve şu an Sovyetler Birliği'ni sert bir şekilde eleştiren deneyimli gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'ı, yokluğunun basın savaşının şiddetini azaltması ve daha fazla provokasyonun önlenmesi umuduyla yurtdışına kısa bir ziyaret yapmaya davet etmeyi uygun gördü. Bu umutlar, ne var ki, boşa düştü.

31. Ermeni irredantizmi, Moskova'nın Türkiye'ye karşı kullandığı propaganda cephanesinin bir diğer silahıydı. Kış boyunca

İstanbul'daki Sovyet Başkonsolosu, Sovyet Ermenistan'ına dönmek isteyen Ermeniler için kayıt listesi oluşturdu. Bu ilk zamanlarda biraz heyecan yarattı fakat bu girişim herhangi bir engelle karşılaşmadı ve genel duygu, Sovyet girişimi mevcut şartlarda provakatif olsa da Türkiye, Ermeni azınlığı içerisinde komünizme sempati duyan unsurlardan kurtulmaktan memnun olacaktı. Türk kaynakları sayısının 1.400'den fazla olmadığını ortaya koysa da Sovyet Başkonsolosu 8.000 kadar Ermeni'nin başvuruda bulunduğunu iddia etti. Gerçek sayı ne olursa olsun Yunanistan, Levant ülkeleri ve başka yerlerden yola çıkan konvoylara Türkiye'den göç edecek olanları da dahil etmek için hiçbir adım atılmadı ve bunların kaderleri halihazırda muallakta duruyor. Yazın sonlarında, Fransız Komünist Partisi tarafından, üç vilayetin Sovyet Ermenistan'ına bırakılmasını ve bağımsız bir Kürdistan'ın kurulmasını talep eden bir miting organize edilmiş olduğu haberleri nedeniyle önemli ölçüde rahatsızlık hasıl oldu.

32. İran Azerbaycan'ındaki Sovyet işgali, Türklerin çevrelenme hissini ve yükselen bir saldırganlık dalgasının artık doğu ve batı sınırları etrafında hareket ettiği korkusunu yoğunlaştırdı. New York'taki Güvenlik Konseyi toplantıları yakından, fakat şüpheli bir ilgiyle takip edildi ve yıl ilerledikçe, Sovyet emellerinin barışçıl ikna yoluyla kontrol edilemeyecek kadar derin ve inatçı bir nitelik taşıdığı inancı Türk basınında giderek güçlendi ve açık bir şekilde dillendirildi.

33. Sovyetlerin Türk iç işlerine doğrudan müdahalesine dair geçen sonbaharda ortadan kaybolan tezahürler yaz başında yeniden görünmeye başladı. İçerikleri genel komünist direktiflerini takip eden iki yeni yayın organı, *Gün* ile *Gerçek* ortaya çıktı ve geçen sonbaharda yasaklanan *Tan* ve *La Turquie*'nin eksikliğini bir noktaya kadar telafi etti. Dahası, hem partiyi bölmek hem de parti liderliğini kontrol etmek amacıyla kripto-komünist unsurları Demokrat Parti saflarına sızdırmak için ciddi girişimler yapıldığının işaretleri vardı. Esasında seçimler tamamlandıktan sonra, Demokrat Parti adına Türkiye'nin doğusunda Sovyet ajanları ve Demokrat Parti liderleri arasında bir gizli anlaşmanın olduğuna ya da Demokrat Parti liderlerinin bu sinsi desteğin farkında olduklarına dair bir kanıt olmasa da, Sovyetler tarafından harcanan fonların Cumhuriyet Halk Partisi'nin propaganda harcamalarını aştığı ortaya çıktı.

34. Sovyet kampanyasının gerçek amacı zaman içerisinde ortaya çıktı. Ankara'daki Sovyet Büyükelçi, iki ülke arasındaki kötü ilişkiler nedeniyle Dışişleri Bakanlığı'na resmî bir ziyaret gerçekleştirilemeyeceği şeklinde tuhaf bir tavır benimsemiş ise de kışın, Dışişleri Bakan Vekili Sümer'e, Sovyet Hükûmetinin Boğazlar sorunda bir anlaşmaya ulaşmak için arazi talepleri meselesini geçici olarak terk etmeye hazır olacağını ima etmişti. Haziran'da Vinogradov Başbakan Saraçoğlu ile yaptığı görüşmede daha da ileri giderek, mevcut çıkmanın çözümünün sınırların düzenlenmesinde ve savaş zamanında kullanılmak üzere Rusya'ya bir üs verilmesinde yattığını bildirdi. Ancak bu talepler Saraçoğlu tarafından hiç düşünmeden reddedilince Vinogradov zemini değiştirerek Türkiye'nin, Boğazların Sovyetler Birliği için daha önemli olduğunu ve Rusya ile bu zeminde müzakere etmeyi kabul etmesi halinde üç vilayet ya da askeri üs konusunun atık dillendirilmeyeceğini söyledi. Başbakan buna cevaben, bu tür bir öneriye herhangi bir yanıt vermeden önce Sovyet taleplerinin tamamen geri çekilmesi gerektiği yanıtını verdi. Vinogradov tarafından Türklere yapılan önerilerin benzerleri aynı zamanda Yugoslavya elçisi ve Polonya maslahatgüzarı tarafından da yapıldı ve esasında görünen o ki Sovyet uydularındaki temsilcilerin tamamı Türk Hükûmeti nezdinde sondaj yapmak için aynı zamanda benzer talimatlar almıştı. Benzer teknik halihazırda kışın, Türk güvenliğinin diğer Karadeniz ülkeleri ile birliktelikte hareket etmekte yattığını ileri süren, bir Türk-Sovyet yakınlaşmasına dair temel engellerden birinin Başbakan Saraçoğlu'nun görevine devam etmesi olduğunu ekleyen ve bu küstahlığı yüzünden anında paylanan Bulgar elçi tarafından uygulanmıştı. Daha şaşırtıcı olanı ise, daha sonra pişmanlık duyarak düşüncesizliğinin unutulması için yalvaran İsveçli elçinin bu minvalde bir ifade kullanmasıydı.

35. Bu görüşmeler ve Sovyet propagandasının genel tonu, Türkiye'nin (yaz boyunca İstanbul'da olan) Moskova Büyükelçisi tarafından gizlice ifade edilen, Sovyet saldırılarının gerçek hedefinin Türk Hükûmetini daha sonra samimi bir anlayış karşılığında vazgeçilebilecek aşırı taleplerle korkutmak olduğu şeklindeki görüşü ispatlamaya yatkındı. Bu, hiç şüphesiz, İngiliz ittifakının ortadan kaldırılmasını içeriyordu. Sarper bu İstanbul ziyaretinden sonra Moskova'ya asla dönmedi fakat kısa bir süre sonra Roma'ya elçi olarak atandı. Kendisinin yerine Moskova'ya Faik Zihni Akdur görevlendirildi.

36. Montrö Sözleşmesi uyarınca, imzacı devletler tarafından 9 Ağustos'tan önce herhangi bir talep gelmemesi halinde sözleşmenin otomatik olarak beş yıl daha uzamasıyla ilgili madde sebebiyle yaz boyunca Boğazlar meselesine olan ilgi arttı. Mesele, bu nedenle, Sovyetler Birliği'nin bu tarihten önce böyle bir talepte bulunup bulunmayacağıydı ve 8 Ağustos'ta Ankara'daki Sovyet maslahatgüzarı sözleşmenin tadilini talep eden bir nota verdi. Savaş sırasında Türkiye tarafından izin verilmiş olan ihlallere atfen yapılan suçlamaların ardından nota, beş değişikliği öneriyordu:

- 1) Boğazlar bütün ülkelerin ticaret gemilerine ve
- 2) Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin geçişine her zaman açık kalacak;
- 3) Özel olarak öngörülen durumlar dışında diğer devletlerin savaş gemilerinin geçişi yasaklanacak;
- 4) Boğazlar rejimi Türkiye ve diğer Karadeniz devletlerinin yetkinliğinde olacak;
- 5) Türkiye ve Sovyetler Birliği, en alakadar devletler olarak, ortak vasıtalarla Boğazların savunulmasını temin edecek ve Boğazların diğer devletler tarafından düşmanca amaçlarla Karadeniz devletlerine karşı kullanımını engelleyecek.

37. Sözleşmenin 29. maddesine göre bu revizyon talebi bir ya da iki imzacı devlet tarafından desteklenmiş ve bütün imzacılara bildirilmiş olmalıydı. Ancak bu prosedürün ihmal edilmesi Sovyet önerilerine karşı bir itiraz olarak kullanılmadı.

38. İlk üç öneri Kasım 1945'te Birleşik Devletler Hükûmeti tarafından Türk Hükûmetine sunulmuştu ve tartışma esasında dördüncü ve beşinci maddeler etrafında temerküz etmişti. Türk Başbakan, 14 Ağustos tarihli bir politika deklarasyonunda Sovyet notasına atıf yaparak Türkiye'nin uluslararası düzene bağlı olduğunu, egemenlik haklarını koruyacağını, fakat Montrö Sözleşmesi'nin tadilini müttetikleri ve diğer ilgili devletler ile müzakere etmeye hazır olduğunu söyledi. Başbakan taslak metni Majestelerinin Hükûmetinin önerilerine uygun şekilde düzeltmişti. Sovyet otoriteleri eş zamanlı şekilde sınır harbini yoğunlaştırdı. İlk olarak Alman arşivlerinde Almanya'nın Ankara Büyükelçisi tarafından gönderilen ve Saraçoğlu'nun

Rusya'nın parçalanmasını önerdiğine dair raporları keşfettiklerini iddia ettiler. İkinci olarak, İngiliz askeri otoritelerinin Çanakkale'de üs ve Trakya ile Karadeniz'de İngiliz personeli tarafından işletilen radar istasyonları edindiklerini, İngilizlerin Yeşilköy'deki havalimanı kontrol ettiklerini ve Türkiye'de 5.000 danışman ve eğitime sahip olduklarını duyurdular. Anadolu Ajansı ve İngiliz Dışişleri raporları yalanladı ancak bunlar Sovyet propagandalarında yayınlanmaya devam etti.

39. Kopyaları Sovyet Büyükelçiliği tarafından Majestelerinin Hükûmetine ve ayrıca ABD Hükûmetine iletilen Sovyet notası iki dışişleri bakanı tarafından Paris'te tartışıldı ve Ankara'daki İngiliz ve Amerikan büyükelçileri Türk Hükûmetine cevap olarak önemli ölçüde benzer tavsiyelerde bulundu. Her iki hükûmet Türklere, olası bir konferansa katılmaya istekli olduklarını vurguladı ve Türk Hükûmetine, bu teklifin herhangi bir Sovyet teklifinin kabul edildiği anlamına gelmediğini belirterek konferans için hazır olduklarını vurgulamasını tavsiye etti.

40. Majestelerinin Hükûmeti, Sovyet iletişimini kabul etmekle birlikte, Potsdam'daki uzlaşının her üç hükûmet ile Türk Hükûmeti arasında doğrudan görüşmelere izin verdiğine ancak (Sovyet notasının iddia ettiği üzere) müzakereleri öngörmediğine dikkat çekti. Sovyet tekliflerinde, Montrö Sözleşmesi'nde yapılacak tadilatın BM'nin amaç ve prensiplerine uyumlu olacağına dair atıfta bulunulmadığına işaret edildi. Son olarak, Majestelerinin Hükûmeti, uzun zamandır Boğazlar rejiminin Karadeniz devletlerinin ve Türkiye'nin yanı sıra diğer devletleri de ilgilendirdiğinin uluslararası alanda kabul edildiğini ifade ederek, Türkiye'nin ilgili egemen güç olarak Boğazların savunması ve kontrolünden sorumlu olmaya devam etmesi gerektiği görüşünü vurguladı. Amerikan cevabı da meselenin sadece Karadeniz devletlerini değil diğer devletleri de ilgilendirdiği görüşü ve Boğazlar rejiminin BM ile ilişkilendirilmesi gerekliliği üzerinde ısrar ederek, Boğazlara yönelik herhangi bir saldırının, Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmesi gereken bir konu olacağını söyledi. Her iki hükûmet, herhangi bir nihai konferansa katılmaya istekli olduklarını vurguladı.

41. 22 Ağustos'ta Ankara'daki Sovyet maslahatgüzarına verilen Türk cevabı yirmi sayfadan müteşekkildi. Bu cevabın yarısı ayrıntılı

biçimde, savaş sırasında Boğazlar sözleşmesinde ihlaller yapıldığına dair Rus iddialarını çürütmekte ve devamında, şu ana kadar teknik ihlaller gerçekleşmiş olsa da bunların, sözleşme ekinin güncel hale getirilmesi gerekliliğini kanıtladığı, sözleşmenin kendisinin tadil edilmesi gerektiğine ve Türk kontrolünün yetersiz olduğuna inanmadıkları belirtilmekteydi. Cevap yine de Sovyetlerin ilk üç talebini müzakere temeli olarak kabul ediyor, fakat dördüncü ve beşinci teklifleri reddediyordu. Dördüncü teklif sözleşmenin 1956'ya kadar yürürlükte olduğunu ve diğer imzacı devletlerin ilgisini görmezden geliyordu. Beşinci teklif Türkiye'nin devredilemez egemenlik hakları ve güvenliği ile uyumlu değildi. Sovyetler Birliği için en emin garanti Türkiye ile dostane ilişkilerinin düzeltilmesinde ve BM'ye başvuruda yatıyordu. Türk ve Amerikan cevapları yayınlandı; Majestelerinin Hükümetinin cevabı Kasım'a kadar yayınlanmadı ancak yine de, elbette, Türk Hükûmetine bildirildi. Fakat Türk kamuoyunun güveni Dışişleri Bakanı'nın 23 Ekim'de Avam Kamarası'nda İngilizlerin tutumu hakkında yaptığı konuşma ile tazelendi.

42. Sınır harbi, dedikodular eşliğinde devam etti ki bunlardan bir tanesi İstanbul'daki Sovyet başkonsolosuna dayandırılan, Rusların 13 ya da 14 Eylül'de İstanbul'a saldıracaklarına ve Bulgaristan sınırında büyük miktarda askeri birliğin toplandığına dair olanıydı. Türk Hükûmeti özel önlemler aldı; İstanbul Boğazı'na mayın döşendi ve sınır garnizonları yaklaşık üç hafta boyunca alarm durumunda tutuldu. Ankara'daki Sovyet maslahatgüzarı 25 Eylül'de hatırı sayılır uzunlukta ikinci bir nota verdi. Büyük çoğunluğu Türk Hükûmetinin savaş sırasında Boğazları kontrol etmesi savunusuna karşı argümanlardan oluşsa da nota, daha yatıştırıcı tondaydı ve Türk Hükûmetinin müzakere zemini için ilk üç teklifi kabul etmesini memnuniyetle not ediyordu. Nota, Karadeniz bir iç deniz olduğundan, Boğazların diğer su yollarından farklı olduğundan bahsederek, Karadeniz devletlerinin özel durumlarının Türkiye ve Sovyetler Birliği ile Transkafkasya ve Ukrayna cumhuriyetleri tarafından 1921'deki anlaşmalarla tanındığını ileri sürmekte, Sovyetlerin somut önerilerini bilmeden Türklerin beşinci öneriyi reddetmesinden şikâyet etmekteydi. Nota, Türkiye'deki İngiliz konuşlanmaları hakkında 38. paragrafta yer alan suçlamaları açıkça ima ederek, eğer Türkiye Karadeniz dışındaki devletlerle Boğazlarda askeri önlemler alırsa, bu tür bir hareketin

Karadeniz devletlerinin güvenliği ile uyumsuz olacağını söylemekteydi. Nota, Sovyet önerilerinin BM ile uyumlu olduğu ve bir konferans toplanmadan önce Türk Hükûmeti ile Potsdam konferansı ülkeleri arasında doğrudan müzakere yapılması gerektiği sözleriyle sona eriyordu.

43. Türk Başbakanının ikinci notaya karşı ilk düşüncesi kısaca, Sovyet bakış açısının ele alınmış ve tam olarak tartışılmış olması nedeniyle görüşmeye devam etmenin bir manası olmadığı şeklinde yanıt vermektir. Majestelerinin Büyükelçisi, spesifik önerileri tartışmayı kategorik olarak reddetmekten ya da çok kısa bir cevap vermekten kaçınılmasını tavsiye etti ve Türk Hükûmetinin benimsediği genel bir yaklaşım önerdi. Hem Majestelerinin Hükûmeti hem de ABD Hükûmeti, kendi notasında, Türkiye'nin Boğazların savunulmasında öncelikli sorumlu olmaya devam etmesi gerektiğini ve bir saldırı ya da saldırı tehlikesi durumunda Güvenlik Konseyi tarafından inisiyatif alınması görüşünü ekleyerek, Sovyet Hükûmetine kendi görüşlerini tekrar bildirdi.

44. 18 Ekim'de verilen Türk yanıtı, (Majestelerinin Hükûmetinin tavsiyelerine uygun olarak) iki hükûmet arasındaki son nota teatillerinin, Potsdam uzlaşısı ile uyumlu olarak ilgili bakış açılarını açıklığa kavuşturduğunu ve sözleşmenin tadilini isteyen imzacı devletin, sözleşmede öngörüldüğü şekilde, ABD dahil olmak üzere, revizyon konusunda bir konferans toplamak için inisiyatif alması gerektiğini söylemekteydi. Ek olarak Türk notası, Sovyetlerin savaş zamanı ihlalleriyle ilgili suçlamaları ile Boğazların, Karadeniz devletlerinin özel ilgisi dahilinde olduğu tezini detaylı biçimde reddediyordu. Boğazların müştereken savunulmasının Türk egemenliğini bozulması anlamına geleceği, fakat Türk Hükûmetinin gelecekte Boğazları, geçmişte olduğu gibi savunacağı tekrarlanmakta ve Sovyet notasındaki, askeri önlemlerin Karadenizli olmayan devletlerle beraber alındığı suçlamasının temelsiz olduğu bildirilmekteydi. Sovyet önerilerinin BM ile uyumlu olduğu iddiası, BM'nin varlığını görmezden gelen ve bir komşunun egemenliğinin ihlalini ima eden bir öneri ile bağdaştırılamazdı.

45. Sovyet askerî ateşesi, Türk askerî istihbarat müdürüne, Sovyetlerin beşinci önerisinin aslında sadece Sovyet Hükûmeti tarafından

belirtilen herhangi bir noktada Türk Hükûmetinin savunmasını güçlendirmeyi üstlenme önerisi olduğunu bildirdi fakat kendisine, bu önerinin kabul edilemez olduğu söylendi.

46. 26 Ekim'de Majestelerinin Moskova Büyükelçisi, Sovyetlerin Majestelerinin Hükûmetinin Potsdam'da temsil edilen hükûmetler ile Türkiye arasındaki doğrudan görüşmelerin tamamlandığı görüşünü paylaşmadıklarını ve bu nedenle bir konferans toplanması fikrinin erken olduğu düşüncesini belirten bir Sovyet notasıyla bilgilendirildi. 28 Kasım'da Majestelerinin Moskova Büyükelçisi Sovyet Hükûmetine kısa bir yazılı cevapla, düşüncelerini not ettiklerini, Majestelerinin Hükûmetinin, her üç hükûmet ile Türk Hükûmeti arasında doğrudan yazışmaların sürdürülmesinin artık bir anlamı kalmadığı ve bundan sonraki görüşmelerin uluslararası bir konferansta yapılması gerektiği görüşüne bağlı kaldığını bildirdi. Türk ve Amerikan notaları cevapsız kalmıştı fakat Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım'da Meclis açılışını fırsat bilerek, Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'nin modern koşullara uyarlanması gerektiği konusunda hemfikir olduğunu ve tarafların meşru çıkarları ile toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarına uygun olan değişiklikleri memnuniyetle karşılayacağını belirtti.

47. Amerika Birleşik Devletleri'nin Boğazlar sorununa gösterdiği ilgi hem Türk Hükûmetini hem de kamuoyunu büyük ölçüde cesaretlendirdi. Cumhurbaşkanı ve Başbakan tarafından yapılan genel politika açıklamalarında İngiltere ile olan ittifaka atıfta bulunulduktan hemen sonra ABD ile dostluk arzusuna özel bir vurgu yapılması artık alışıldık bir durum haline gelmişti. Boğazlarla ilgili tartışmalar ilerledikçe, ABD Hükûmetinin gösterdiği resmî ilgiye ek olarak Amerikan basınının konuya ve ilgili notaların metinlerine İngiltere basınından çok daha fazla önem verdiği gerçeği fark edildi ve bundan yakınıldı. ABD savaş gemilerinden Missouri'nin Nisan ayında İstanbul'a, Randolph, Fargo, Perry Donner'ın Kasım ayında İzmir'e yaptıkları ziyaretler büyük bir coşkuyla karşılandı ve ABD'nin, bu son ziyaretin gayri resmî olduğu ve özel bir önem taşımadığı yönündeki açıklamaları görmezden gelindi ve halk, en üst düzeyde memnuniyet ve misafirperverlik gösterdi. Amerika'nın Türkiye'ye artan ilgisi, elbette öncelikle savaş sonrası Sovyet hedefleri ve faaliyetleri hakkında yaşanan aydınlanmanın bir yansıması olmasının yanında, başta

Messr. Knickerbocker ve Sedgwick olmak üzere Amerikalı gazetecilerin ziyaretleri sırasında edindikleri olumlu izlenimlerden kaynaklanıyordu. Bu gazeteciler kendilerini, çok sayıdaki okuyucularının zihninde, Türkiye'nin Rusya'ya karşı koyan tek komşu devlet ve modernleşme ile gerçek demokratik deneyim konusunda Yakın ve Orta Doğu ile Güneydoğu Avrupa'daki tüm ülkelere örnek teşkil eden bir ülke olduğu imajını yaratmaya adanmışlardı. Bu izlenimi, Majestelerinin Büyükelçiliği tarafından kendilerine sağlanan, Türklerle tanışma vb., imkanlara borçluydular ve aynı olumlu izlenim, aralarında milletvekili Philips Price, Kimche, Buckley, Gallacher ve Howe gibi isimlerin dahil olduğu bir dizi gazetecinin ziyareti tarafından da yaratıldı. Öyle ki Türkiye, incelenen yıl boyunca rahat bir şekilde, Atlantik'in her iki yakasında da olabileceğinden çok daha olumlu bir basın desteğine erişmiş görünmektedir. Bu durum özellikle, ABD Büyükelçisi'nin Majestelerinin Büyükelçisi'ne bildirdiği gibi, zihinlerdeki tipik çağrışımın “Türkiye-Ermenistan-mezalim” şeklinde olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde de böyleydi.

48. En iyi Amerikan kariyer diplomatı örneği olan Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi Edwin Wilson, gelişinden sonraki gün özel olarak Majestelerinin Büyükelçisini ağırladı ve güven mektubunu sunmadan önce kendisini yemeğe davet etti. Daha ilk andan itibaren, Amerika Birleşik Devletleri'nin Yakın ve Orta Doğu'nun tamamında Sovyet yayılmasına karşı vazgeçilmez bir siper olarak Türkiye'ye hem manevi hem de maddi desteğini mümkün olan her vasıta ile artırmaya büyük ilgi duyduğunu vurguladı. Byrnes Paris'te İngiliz heyetinin önde gelen üyeleriyle yaptığı görüşmelerde, yalnızca Boğazlarla ilgili özel meseleler hakkında değil, aynı zamanda Türklerin savunmalarını modernleştirmelerine yardımcı olma ihtimaliyle ilgili olarak bu bakış açısına olan sempatisini gösterdi.

49. Yarım milyondan fazla adamın silah altında tutmanın, sanayi ve tarımdan alıkoyulmalarının yanı sıra, milli gelirin yüzde altmışını emdiği bilinse de Türkiye, hareket kabiliyeti ve modern ekipman eksikliği nedeniyle bu büyük çabanın karşılığını yeterli bir şekilde alamamaktadır. Bu yetersizlikler, bir yandan Türk Hükûmetinin altın rezervlerini koruma isteği, diğer yandan da Majestelerinin Hükûmetinin Türklerin nakit dışındaki taleplerini karşılayamaması yüzünden giderilememektedir. Yıl sonundan evvel Amerika Birleşik

Devletleri Büyükelçiliği, özellikle Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarıyla ilgili olmak üzere, Türkiye'nin ekonomik ve mali kapasitesi hakkında Majestelerinin Büyükelçiliği ile iş birliği içerisinde ortak raporların hazırlanması talimatını almıştı.

50. Yukarıda, Türk Başbakanı tarafından 14 Ağustos'ta okunan ve kabine değişikliğinin Sovyet baskısına karşı milli kararlılıkta hiçbir zayıflama getirmediğini açıkça ortaya koyan bir siyasi deklarasyondan bahsedilmişti. Ancak bununla birlikte, konuşmanın ana kısmı ülke içi konulara ayrılmıştı. Peker, hükûmetin özel teşebbüse bir alan ayırma niyetine değindikten sonra, dış ticaretin tazminat sistemi yerine serbest dövizle dayalı olacağını açıkladı. Dahası, hakikaten de acınacak derecede düşük maaş alan devlet çalışanlarının maaşlarında artış sözü verdi. Muhalefet, Başbakan'ı hükûmetin iç politikasından bahsederken sessizce dinlerken, dış politika ve orduya yaptığı atıfları hararetle alkışladı.

51. Hükûmet 9 Eylül'de lırayı yüzde elli dört oranında devalüe ederek önemli bir adım attı. -bu önlemin etkileri ve önemi bu raporun ticari bölümüne ele alınmaktadır. Ne var ki hükûmet, fiyat artışını kontrol altına alacak adımlar atamamakla, uzun süredir gerekliliği bilinen bu tedbirden elde edebileceği avantajın büyük bir kısmından mahrum kaldı. Sonbaharın ilerleyen günlerinde, fiyatlardaki artışta yönetimin sorumluluğu muhalefet için önemli bir eleştiri konusu oldu ancak Bayar, hükûmetin konuyu gensoru önerisine çevirme davetini kabul etmedi.

52. Meclisin ilk oturumları demokratların, özellikle bariz suistimallerin yaşandığı iddia edilen seçim bölgelerindeki sonuçların iki parti tarafından ortak bir soruşturmaya konu olması talebiyle canlandı. Ancak hükûmet, bu ajitasyonun önünü kesme konusunda, soruşturma komiteleri kurulsa da, önemli bir beceri gösterdi ve sonuçlar Demokrat Parti açısından hayal kırıklığı oldu. Demokrat Parti'nin seçim kanununda değişiklik öngören yasa tasarısı Kasım ayı sonlarında Meclis Adalet Komisyonu tarafından bazı yasal eksiklikler gerekçe gösterilerek reddedildi ancak genel olarak, Temmuz seçimlerinde yaşandığı iddia edilen suistimallerin tekrar edilmesini engellemeye yönelik bir yasa tasarısının meclis tarafından kabul edilmesi bekleniyordu.

53. Meclis 20 Eylül'de toplandı ve 1 Kasım'da yeniden açılınca kadar iç siyaset sahnesinde sükûnet hâkim oldu. Cumhurbaşkanı Ekim ayı başında bir açıklama yaparak, geçmişte yapılan yanlışların unutulmasını ve iki partinin ülkenin genel çıkarları doğrultusunda yapıcı bir iş birliği politikasında birleşmesini istedi. Ancak bu teklif Demokrat Partililer tarafından hoş karşılanmadı ve bir karşı açıklama yaparak saldırgan için geçmişteki hataları unutmamanın, mağdurun unutulmasından daha kolay olduğunu söylediler.

54. Seçim kampanyası boyunca, Majestelerinin Büyükelçiliğinin Demokrat Parti'ye sıcak bakmadığı ve istikrarlı bir dış politika için Cumhuriyet Halk Partililerin ve “güçlü” hükûmetin davasını desteklediği yönünde ısrarlı bir söylenti dolaşıyordu. Bu söylenti, Sovyet radyo ve basınının Demokrat Parti'ye verdiği desteğin doğal bir sonucu olabilir ve belki daha sonra ilgili taraflarca beslenmiştir. Kaynağı ne olursa olsun bu söylentiye yaygın bir şekilde inanılıyordu ve Demokrat Parti çevrelerindeki İngiliz prestiji büyük zarar görüyordu. Majestelerinin Büyükelçisi Başbakan'ın dikkatine raporu sunmuş ve önde gelen Demokrat Partili gazetecilere, bu söylentilerin herhangi bir temeli olmadığı konusunda bizzat güvence vermişti. Ancak söylenti devam etti. David Kelly, Eylül ayında İstanbul'dayken Gazeteciler Cemiyeti'nin davetini fırsat bilerek bu söylentiye yalanladı ve elçiliğin bu türden bir tutumunun sadece İngiliz parlamenter yaşam anlayışına değil, aynı zamanda uzun diplomatik tecrübelerden edindiği derslere de aykırı olduğunu belirtti. Büyükelçinin inisiyatifi tüm basın tarafından sıcak, hatta abartılı bir şekilde karşılandı. Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakın gazeteler, hükûmetin itibarını zedelemek için uydurulan kötü niyetli bir Demokrat Parti efsanesinin açığa çıktığını belirtirken, Demokrat Parti'ye yakın basın bu hikâyenin, muhaliflerini vatanseverlik karşıtı ve İngiliz karşıtı olarak damgalamak amacıyla hükûmet tarafından ortaya atıldığını savundu. Olay, başka ne gibi bir önemi olursa olsun, İngiliz ideallerinin bu ülkede ne kadar itibar gördüğünü ve Türklerin bu ideallere uygun yaşıyor gibi görünmek için ne denli şaşırtıcı yollara başvurabileceklerini açık bir şekilde ortaya çıkarmıştır.

55. Bu sırada, seçimleri takip eden günlerde, Demokrat Parti'nin kaynakları ve nüfuzu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin zaferi sonucunda, Demokrat Parti'den dört yıl boyunca hiçbir fayda umamayacaklarını

ve ayrıca muhalefetle çok yakın bir ilişki kurmanın hükûmet ihalelerinden hak ettikleri payı alma şanslarına zarar verebileceğini düşünen bazı zengin destekçilerin partiden ayrılması nedeniyle bir düşüş yaşadı. Aynı zamanda Demokrat Parti liderleri, müttefikleri Mareşal Çakmak'ın düşüncesiz açıklamaları ve davranışlarından, özellikle de Dr. Rüştü Aras, Serteller ve Cami Baykurt'un da aralarında bulunduğu bir grup kötü şöhretli aşırı solcu tarafından İstanbul'da kurulan ve İnsan Hakları Koruma Cemiyeti olarak bilinen bir derneği himaye etmesinden ciddi şekilde utanç duyuyordu. Hükûmet gazeteleri bu patavatsızlığı değerlendirmede gecikmedi ve Demokrat Partili basın, şampiyonlarını savunmakta zorlandı.

56. Aralık ayının başında meclis, Trakya'da ve Boğaz'ın Asya kıyısındaki vilayetlerdeki askerî hazırlık durumunun uzatılmasını ön-gören bir yasa tasarısını kabul etti. Tasarı, Demokrat Parti'nin kısmî muhalefeti ile karşılaştı ancak sonuçta bu tedbir, yıkıcı faaliyetlerle mücadele için iktidara gerekli yetkileri temin ederek değerini kanıtladı. Sonbaharda, sosyalizm kisvesi altında faaliyet gösteren kripto-komünist unsurların özellikle İstanbul'da yeniden faaliyete geçtiklerine dair kanıtlar ortaya çıkmış, genel yapısı ve içeriği bilindik komünist hattı takip eden, çoğu haftalık olmak üzere, yarım düzine kadar gazete bayilerde görünmeye başladı. Bunların ekseriyeti çok sert bir şekilde İngiliz karşıtı bir tona sahipti ve genellikle Majestelerinin Hükûmetinin üyelerine ve genel olarak İngiliz İşçi Partisi üyelerine yönelik çirkin saldırılar içeriyordu. Her ne kadar yetkililer er ya da geç olan bitenin farkına varmak zorunda kalacak olsalar da girişimleri, İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin Aralık ayı başlarında düzenlediği bir anti-komünist gösteri ve bu gösteride söz konusu yayınların kopyalarını yakmalarıyla tezahüre kavuştu. Ertesi gün, İstanbul'daki "Örfî İdare Komutanı" söz konusu tüm dergilerin kapatılmasını ve mevcut iki kripto-komünist partinin, bunlara bağlı kulüpler ve işçi sendikalarıyla birlikte, kamu güvenliği gerekçesiyle, kapatılmasını emreden bir kararname yayınladı. Aralarında iki rakip komünist lider, Ortodoks Marksizm'e katı bağlılığıyla bilinen Yahudi kökenli yaşlı bir doktor olan Şefik Hüsnü ile daha genç ve potansiyel olarak daha tehlikeli bir kişi olan ve Türk ulusal siyasi sahnesinde bir komünist parti kurmayı başaran Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun da bulunduğu yaklaşık seksen kişi (birçoğu daha sonra serbest bırakıldı)

tutuklandı. Fon ve diğer şekillerde yardım almakla itham edilen her iki adamdan ikincisinin, İstanbul'daki Sovyet yetkilileri tarafından daha çok takdir edildiği söyleniyordu. Ayrıntıların basında yer almasına izin verilmedi ancak İstanbul'da ve kıyıdaki sanayi bölgelerinde oldukça yaygın komünist faaliyetlerin kanıtlarının keşfedildiği anlaşıyordu.

57. Bu olayın tesadüfi, fakat ilginç sonuçlarından biri, komünist ideoloji ile mücadele aracı olarak dini eğitimin yeniden canlandırılmasının mecliste ve basında açıkça savunulmasıydı. Bu önerinin tarafları ve karşıtları arasında her iki partinin üyeleri de vardı ve din meselesi, önceki tüm siyasi hizalanmaları anlamsız kılıyordu.

58. Cumhuriyet Halk Partililer, Demokrat Partililer ve basın, benzer şekilde, hükûmetin aşırı solculara karşı harekete geçmesi gerektiğini kabul etseler de iki parti arasındaki ilişkiler giderek kötüleşiyordu ve yılın sonuna doğru, ya Cumhuriyet Halk Partisi Demokrat Parti'ye önemli tavizler vererek gerçek bir muhalefet olarak işlev görmesine izin vermek zorunda kalacak ya da Demokrat Parti meclisi terk edecek gibi görünüyordu. Aralık ayının sonlarına doğru olaylar, bütçe görüşmeleri sırasında Başbakan tarafından liderlerinden birine hakaret içerdği iddia edilen bir söz söylemesi üzerine Demokrat Partililerin meclisi toplu halde terk etmesiyle doruğa çıktı. Demokrat Partililerin Başbakan özür dileyinceye kadar meclise dönmeyi reddetmeleriyle birkaç günlüğüne bir açmaz yaşandı. Kriz, her iki partinin üyeleriyle bir dizi görüşme yaptıktan sonra, taraflardan birinin bu olay yüzünden kendisini mağdur hissetmesinden üzüntü duyduğunu belirten, fakat taraflardan birini suçlamayı reddeden uzlaştırıcı bir bildiri kaleme alan Cumhurbaşkanı tarafından çözüldü. Bu adım, Cumhurbaşkanı'nın seçimler nedeniyle zarar gören prestijini büyük ölçüde artırdı ve Cumhuriyet Halk Partili gazeteler, Demokrat Partili gazetelerle birlikte, Cumhurbaşkanı'nın devlet lideri olarak sorumluluklarını partiler üstü bir anlayışla yerine getirmeye başladığını gösteren bu hadiseyi memnuniyetle karşıladı. Başbakan da bizzat mecliste, Demokrat Partililerin meclise geri dönmeyi kabul etmelerini sağlayan uzlaştırıcı bir açıklama yaptı.

## Ekonomik Kısım

### *Dış Ticaret (Ocak-Ağustos 1946)*

59. 1941 sonbaharında ülke dış ticaret beyannamelerinin yayınlanmasının askıya alınması kararı Ekim 1946'da sona erdi. Bu verilere göre, yılın ilk sekiz ayında -bu dönemde liranın devalüasyonunun bir etkisi yoktu- ihracat miktarı 149,3 milyon ve ithalat miktarı 96,4 milyon lira olurken, 53 milyon liralık, yani 10 milyon sterlinlik bir ticaret fazlası hasıl oldu. Kıyaslamak için, 1945 yılının ilk altı ayında bu sayılar sırasıyla, 137,2 – 68,4 – ve 68,8 milyon idi. İhracat miktarındaki artış görece küçük olsa da ithalat miktarı yüzde kırk oranında arttı. Bu, taşıma imkanlarının gelişmesiyle kolaylaşan dünya tedarik sistemi ve Türklerin savaş dolayısıyla yaşanan kıtlıktan faydalanma isteği açıklanmaktadır.

60. 1946'nın bu ilk sekiz ay boyunca ihracat oldukça normal bir seyir izledi. Kalan stoklar büyük miktardaydı ve hububat, bakliyat ve canlı hayvan gibi kontrollü ürünlerden İspanya, Yunanistan ve Filistin'e önemli miktarda satış yapılırken, ek olarak bu stokların arasında tütün, kuru meyve ve fındık hazır bir market buldu ve iyi bir fiyata elden çıkarıldı. Palamut ve tiftik için herhangi bir yabancı talebin bulunmaması durumu sürerken, bu mallardan yapılan satışlar esasında, bloke olan para birimlerini serbest bırakmak için yapıldı.

61. İhracatın mevsimsel olarak en düşük seviyeye indiği bir dönemde bu iki emtianın stoklarının piyasa üzerinde ağır bir yük oluşturmaları ve ABD pazarında artan Yunan ve Bulgar rekabeti nedeniyle tütün mahsulünün elden çıkarılmasında sorun yaşanacağı beklentisi, Türk ihracatının bir bütün olarak geleceğine ilişkin ciddi şüphelere sebep oldu. Yabancı alıcılar, söylendiğine göre, Türkiye'deki fiyatlar ile dünya genelindeki fiyatlar arasındaki parite eşitsizliği sebebiyle çekingen davranıyorlardı. Bu korkular, bazı Avrupa ülkeleri ile ticari anlaşmaların ve dolayısıyla ödeme imkanlarının bulunmaması nedeniyle daha da arttı. (Türk bakanlar devalüasyonun, büyük miktarda ihracat fazlasının birikmesi nedeniyle hükûmete dayatıldığını düşünüyordu ancak bu düşüncenin elle tutulur bir yanı yoktu.

*Devalüasyon (7 Eylül, 1946)*

62. Para biriminin devalüe edilmesiyle ilgili olarak, Türk Hükûmetinin öne sürdüğü kadar ikna edici olmayan bu ticari nedenler bir yana, Türkiye'nin konsolide bir döviz kuruna sahip olmadan Bretton Woods Anlaşması çerçevesinde Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'na üye olması zor olacaktı. Yeni parite kurulmadan evvel Türkiye üç farklı döviz kuruna sahipti: temel dolar/lira paritesi 1=1.30 (1 sterlin = 5.20 lira); serbest döviz cinsinden ihracatta %40 prim içeren bir oran (Türkiye'nin başlıca müşterilerine); ve bu ülkelerden yapılan ithalatta %48 ek oran. Ülkenin geri kalan ticareti, büyük ölçüde itibari fiyatlara dayanan tazminat anlaşmalarıyla yürütülüyordu.

63. Uyarlamanın kapsamı söz konusu olduğunda, üye ülkelerin yeni kuruluşa danışmadan para birimlerinin paritesini değiştirmeyi taahhüt ettikleri göz önüne alındığında, Türkiye ileriye bakmak zorundaydı. Nihayetinde devalüasyon beklenenden fazla olmuş ve yukarıda bahsedilen temel oranlar açısından artış nominal olarak yüzde 115'e ulaşmıştı. Ancak esasında, ihracattaki prim ve ihracattaki ek oran dikkate alındığında, sırasıyla bu oranlar yüzde 55 ve yüzde 48,86'ya ulaşmıştı. Yeni parite halihazırda 1 USD=2,80 TL (yani 1 GBP=11,284 TL) şeklindedir.

64. Hükûmet Ziraat Bankası aracılığıyla altın satarak, halkın kura olan güvenini ustaca korudu. Hükûmetin satış için teklif ettiği kur, karaborsadakinden biraz daha iyiydi ve bu, yeni paritenin seçimini büyük ölçüde etkilemiş olmalıdır. İlk üç hafta içerisinde satışlar 10,5 milyon liraya, daha sonraki altı haftada ise sadece 500 bin liraya ulaştı.

*Dış Ticaret (Eylül-Aralık 1946)*

65. Devalüasyonun ilk etkisi, palamut ve tiftik dışında Türkiye'nin ihraç fazlası ürünlerine yönelik yoğun dış talebin etkisiyle, ihraç ürünlerinin çoğunun fiyatlarındaki sert yükselişti. Yıl sonunda ihracat fiyatları yüzde 35 ilâ yüzde 147 arasında değişen oranlarda artmıştı ve böylece devalüasyon marjı birçok durumda ciddi ölçüde aşılmıştı.

66. İthalat tarafında, kotaların ve İthalat Birliği kontrolünün kaldırılması ile lisansların serbestçe verilmesi politikası, yurtdışına

yoğun miktarda sipariş geçilmesiyle sonuçlandı. Hem ithalat hem de ihracatta hacim ve fiyatların hızla artmasıyla kısa vadeli borçlanma talebi o kadar arttı ki Kasım ayı boyunca akut bir para kıtlığı hissedildi. Bu durum, ithalat faaliyetlerini sınırlandırarak aşırı ithalat tehlikesini azalttı.

67. Türk dış ticaret hasılası, 1946'nın son dört ayında ithalatın tahminen 117 milyon liraya, buna karşılık ihracatın 260,3 milyon liraya tekabül ettiğini göstermektedir ki bu miktarlar geçen yılın aynı döneminde sırasıyla 57,8 milyon ve 81,7 milyon lira idi. Devalüasyondan önceki ve sonraki döviz kurları üzerinden sterline çevrilen bu tutarlar (a) ithalat değerinin iki dönem için de hemen hemen aynı olduğunu göstermekteydi ki bu da devalüasyon sonrası siparişlerin büyük bir kısmının henüz teslim edilmemiş olmasıyla açıklanmaktadır ve (b) ihracatın, dışarıdaki akut kıtlık koşulları ile bereketli hasadın eşleşmesi sayesinde 6 milyon sterlinden fazla arttığını göstermektedir.

68. 1946'nın ilk on bir ayında başlıca ülkelerle olan Türk dış ticaretinin seyri şu şekildedir:

|                  | İhracat |       | İthalat |       |
|------------------|---------|-------|---------|-------|
| Ülke             | Bin TL  | Yüzde | Bin TL  | Yüzde |
| ABD              | 70,193  | 20,72 | 56,197  | 31,06 |
| Birleşik Krallık | 53,225  | 15,71 | 35,024  | 19,12 |
| Filistin         | 31,497  | 9,30  | 6,972   | 3,81  |
| Yunanistan       | 30,526  | 9,01  | 930     | 0,51  |
| Mısır            | 25,343  | 7,48  | 2,948   | 1,61  |
| İsveç            | 23,562  | 6,96  | 12,129  | 6,62  |
| İsviçre          | 22,609  | 6,67  | 15,695  | 8,57  |
| İtalya           | 9,462   | 2,79  | 9,039   | 4,93  |
| Hindistan        | 1,014   | 0,30  | 8,030   | 4,38  |
| Avustralya       | 205     | 0,06  | 7,113   | 3,88  |
| Diğer            | 71,132  | 21,00 | 28,430  | 16,51 |

## Maliye

**69. 1946 Bütçesi.** – 1946 yılındaki bütçe tahminlerinde 990,600,000 lira gider, 894,700,000 lira gelir neticesinde borçlanma yoluyla kapatılacak 95,900,000 liralık bir açık öngörülüyordu. Aralık ayında yayınlanan verilere göre, 1946'nın ilk altı ay içerisinde toplanan gelirler (477,216,000) beklentileri tam olarak karşıladı.

### *Ulusal Savunma Bütçesi*

**70.** Son yıllarda bütçe harcamalarının yüzde 50'den fazlası ayrılan savunma bütçesi 265,000,000 liraya sabitlendi ki bu, bütçenin yüzde 27'sine denk gelmektedir. Fakat diğer kalemlerden yapılan transferler ve yıl içerisinde onaylanan yeni krediler ile toplam tutara 122 milyon lira ilave edildi. Dışişleri Bakanlığı sonbaharda Majestelerinin Büyükelçisine, savunma harcamalarının bütçenin yüzde altmışını çektiğini söyledi.

**71. Tedavüldeki Para** – Aralık ayının sonunda tedavüldeki para 882,425,000 lira idi. 1946 yılının başında 820,703,000 liraya indi. Bundan sonra istikrarlı bir şekilde Eylül ayının sonunda 878,247,000 liraya ve Ekim ayının sonu itibariyle hızla 920,380,000 liraya yükseldi. Devalüasyonun neticesi olarak, on iki ay içerisinde yüzde 5,5'lik bir artışla 28 Aralık'a gelindiğinde 930,676,000 liraya çıktı.

**72. Altın ve Döviz** – Merkez Bankası'nın altın rezervleri yıl boyunca kısmen artarak 204,204,5 kilogramdan 28 Aralık 1946'nın sonu itibariyle 208,342,7 kilograma ulaştı. Ancak, devalüasyonun bir sonucu olarak, bu altının yerel para birimi karşısında değeri iki kattan fazla arttı; 287,328,000 liradan 655,672,000 liraya. Döviz rezervleri de benzer şekilde etkilendi. 1945 yılı Aralık ayının sonunda 41,500,000 lira olan tutar 28 Aralık 1946'da 70 milyon lira oldu. Sterlin olarak bu sayılar sırasıyla 8 milyon ve 7 milyon sterlindir.

## Diğer

**73. İngiliz Şirketlerine Karşı Tutum** – Büyükelçilik tarafından Dışişleri Bakanlığına 23 Ocak, 28 Şubat ve 6 Mayıs tarihlerinde, bloke edilen kârlar hakkında verilen notalardan bir sonuç çıkmadı. David Kelly, Dışişleri Bakanı'na 26 Temmuz'da kişisel bir mektup yazmıştı ve Ekselansları cevabında, ticaret müşavirine verilen bazı inandırıcı olmayan sözlerle, “meselenin Maliye Bakanı tarafından çözüldüğü”

yanıtını vermişti. 26 Kasım'da Majestelerinin Büyükelçisi Bakanlık Genel Sekreteri'ne, Türkiye'de faaliyet gösteren İngiliz şirketlerinin yerel kâr istihdamları, kârların ihracı, takas kararnamesinin cezai hükümleri, banka imkanlarından mahrumiyet ve vergi meselelerinde ayrımcılık gibi çeşitli şikayetlerini belirten kapsamlı bir memorandum verdi. Bu memorandum sonuç olarak, Türk Hükûmeti Türkiye'de faaliyet gösteren İngiliz şirketlerine bu konularda ulusal şirketlerle eşit muameleyi mümkün görmedikçe, iki hükûmetin de iki ülke arasında açıkça geliştirmek istediği mutlu ilişkiyi kurmanın zor olacağını belirtmekteydi. Yıl sonuna kadar bu belgeye bir cevap gelmedi, fakat özellikle yeni Maliye Bakanı'nın, Recep Peker hükûmetinin yabancı sermayeyi çekmek için elinden geleni yapma politikası çerçevesinde, kârların ihracı için döviz satışına izin verebileceğini umduğunu kamuoyuna belirtmiş olması nedeniyle bu konunun ciddiyetle ele alınacağına inanmak için her türlü neden vardı.

74. *İngiltere'nin Toplu Alımları* – Majestelerinin Hükûmeti, Türkiye'ye 1941 yılında verdikleri kredilerin yıllık taksitlerinden 3,413,000 lira karşılığında 1945 tütün hasadının 847,856 kilogramını aldı. Bu yıllık taksitler 5,20 oranındaki devalüasyona kadar ödenmiş olup satın alma maliyeti 655.900 sterlin olarak hesaplanmaktadır.

75. Gıda Bakanlığı sonbaharda yaklaşık 16 milyon liraya 15,501 ton sultaniye üzümü 8,051 ton incir satın aldı. Bunun 10 milyon lirası yıllık taksitlerden, 5,20 oranıyla karşılandı ve kabaca toplam maliyet 2,5 milyon sterlindi.

76. Bakanlık ayrıca, çoğu Hindistan Hükûmeti namına olmak üzere, 8,300,000 sterlin karşılığında 145,000 ton Türk buğdayı, 100,000 ton arpa ve 25,000 ton çavdar satın aldı.

77. *Yeni Vergiler ve Yaşama Maliyeti* – Türk gümrük vergilerinde 9 Aralık'tan itibaren uygulanmak üzere yüzde 156,5'lik bir genel artış oldu. Aynı zamanda, birinci derecede gerekli olduğu düşünülen bazı malları bu artıştan muaf tutan ve diğerlerine yapılacak artışı yüzde 50 ya da yüzde 100 ile sınırlayan bir kararname yayınlandı. Bu önlemin Aralık ayı sonuna kadar hayat pahalılığını yüzde 15 ila yüzde 30 arasında bir oranda arttırması tahmin edilmektedir.

78. *Yağmalanan Alman Mülkleri (Güvenli Liman)* – İngiliz, Amerikan ve Fransız Büyükelçilikleri 27 Mart'ta Türk Hükûmetine, Bretton

Woods Konferansı'nın 6 numaralı kararına uymaları ve Türkiye'deki düşman varlıklarının tespit ve kontrolünü istedikleri birer nota verdiler. Birçok hatırlatmanın ardından Dışişleri Bakanlığı 23 Eylül'de, bilhassa Türkiye'deki Alman varlıkları üzerindeki Türk talepleri için öncelik isteyen ve aslında Türkiye'ye, Türkiye'deki Alman varlıklarının tüm gelirleri üzerinde kontrol ve Almanya'dan gelen parasal taleplerin tam olarak karşılanmasını sağlayacak olan çekincelerle yanıt verdi. Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği Türk Hükûmetinden, bu hususun üç hükûmet tarafından zamanı geldiğinde değerlendirileceğini belirterek, çekincelerinden bahsetmeksizin 6 numaralı karara bağlılıklarını duyurmalarını istedi. Türk hükûmeti bunun karşısında şaşkınlık yaşadı ve üç hükûmetin Türk çekincelerine dair itirazlarını neden açıklamadıklarını merak etti. İngiliz görüşü, Türk Hükûmetinin karara bağlı kaldığı yönündeki beyanını, bu yönde bir açıklama yapmaları için baskı yapmadan kabul etmekten yanaydı; bizim düşüncemiz, çekincelerin geri çekilmesini ya da değiştirilmesini sağlamaya odaklanmaktı. Fransızlar da bu görüşteydi.